

na najizrazitejši primer spremenljivosti sodbe o zgodovinskih dejstvih. V času velike gospodarske krize okrog 1930 je po vsem svetu na široko veljalo prepričanje, da je socialistična družba SSSR našla rešitev, kako se je mogoče izogniti takim zlomom kapitalističnega tržnega gospodarstva. Šestdeset let pozneje se kaže ta razvoj povsem drugačen (seveda tudi s spremenjenimi resnicami o zgodovinskih dejstvih). Prav ta prepričanja, ki so se izkazala kot napačna, so pač močno ozadje tudi naših današnjih domačih pretresov.

In tu smo pri današnjih presojah. Izhodišče NOB kot boja za obstanek na smrt obsojenega naroda se s spremembo sodb o njegovem poteku in samo obsojanja vrednih spremnih pojavov prav nič ne spreminja. Prepletenost osvobodilnega boja z razrednim ni nič nepričakovanega, še celo ne ob značaju druge svetovne vojne. Toda njegova zloraba za odstranitev »sopotnikov« iz političnega življenja z Dolomitsko izjavo je že nekaj bistveno drugega. To je bila meja, ki je *spremenila boj proti sovražniku v sredstvo drugačnega boja*. In s tega stališča je potek tega boja gotovo treba vnovič premisliti.

Pri tem premisleku povojnega pomora ujetnikov brez sodnega postopka v mirnem času z ničemer ni mogoče opravičevati. Prav tako pa ni mogoče opravičevati ali za nazaj spreminjati značaja skupin, ki so jemale orožje od sovražnikov, ki so Slovence obsodili na uničenje, in so se s tem orožjem vojskovala zoper slovensko vojsko, ki se je bojevala proti sovražnikom. To je tragedija, ki jo je v boj zoper sovražnikovo nasilje vnesla tudi državljanska vojna (začeta z obeh strani). Ta tragedija je bila zapletena do konca tudi že s stališčem prvega organizatorja boja zoper sovražnika, da bo obravnaval vsak boj zoper sovražnika zunaj svoje organizacije kot izdajo: To je bilo gotovo že preseganje pravic, ki si jih je mogel lastiti. To dvostransko tragedijo more razplesti samo poskus medsebojnega razumevanja. Sprava namreč more pomeniti v naših razmerah samo to. Obe strani imata svoj »prav«, toda nobena ga ne sme poskušati vsiliti nasprotnici kot *edino in v vsem* veljavno pravilo. S tem bi bili vnovič pri totalitarizmu. Te ali druge barve. Vsi so enaka nesreča.

Slovenci zgodovinsko osveščeni

Dr. Milica
Kacin-Wohinz

V anketi vaše revije lahko odgovarjam le glede sodobne zgodovine in iz lastnih izkušenj, zato bom odgovore na nekatera vprašanja prepustila drugim. Čeprav naslov ankete: Kdo koga popravlja... ni vprašanje, mi dovolite pripombo: kako more zgodovina popravljati nas, če pa zgodovino pišemo mi? Samo tisto, kar bomo napisali in povedali, bo zgodovina. Če bo napačna, jo bomo ali bodo spet popravljali ljudje.

Ad 1. »Zgodovinska distanca« je relativna. Vsak rod zgodovinarjev na novo in po svoje interpretira že pred njim obravnavano tematiko z distanco

– razdaljo, kakršna je pač njemu dana. Vprašanje je, ali je tisto, kar se je zgodilo včeraj, že mogoče znanstveno raziskati, ali je že zgodovina? Menim, da je. Tudi raziskovalec sodobnega včerajšnjega dogajanja ima že distanco do tega dogajanja. Mislim, da je podoba časa, ki ga obravnava, celo pristnejša, ker ga je sam doživljal, to dejstvo pa ne zmanjšuje »znanstvenosti« raziskave. Avtorjeva življenjska izkušnja je lahko zgodovinski vir, kakor je zgodovinski vir izjava udeleženca kakšnega dogodka. Seveda je problem emocije in presojanja zgolj skozi lastno izkušnjo, toda tudi z večjo distanco presojamo zgodovinsko dogajanje zgolj skozi lastno videnje. Pravimo, da je mogoče znanstveno obravnavati kakšen zgodovinski proces šele, ko je končan, sicer ga ne vidimo v celoti vključno s posledicami. Toda veliko vprašanje je, kdaj je kakšen zgodovinski proces končan? Narodnoosvobodilni boj se je npr. končal 1945, v desetletjih, ki so sledila, ga je zgodovinska raziskava dodobra osvetlila, toda po padcu realsocializma se že pojavljajo poizkusi, da bi ga razvrednotila. Najbrž bo šele čez desetletja z novo distanco prevrednoten. Z drugimi besedami, menim, da ni mogoče vnaprej določiti »potrebne distance«.

Ad 2. Mislim, da je zgodovinsko dogajanje nujno odvisno od politike, tudi kulturno od kulturne, gospodarsko od gospodarske politike itd. Politika je že sama na sebi »zgodovinsko dogajanje«. Druga stvar je soodvisnost raziskovanja zgodovinskega dogajanja in politike. Stopnja odvisnosti prvega od druge je pogojena s stopnjo politične moči. Ne gre toliko za prisile in pritiske, pač pa za formo mentis raziskovalca, ki se je formiral lahko le v tisti klimi, ki mu je bila dana. Ne gre za oportunistem ali koristoljubje, temveč za vzgojo. To je odlično razložil Czesław Miłosz v delu *Zasužnjeni um*. Pri naših raziskavah sodobne zgodovine ne gre toliko za soodvisnost opisov zgodovinskega dogajanja in politike, kolikor za izbor take tematike, kakršno politika pričakuje in je zato tudi relevantna. Vsaka stranka piše svojo zgodovino, ker je bila pri nas do včeraj le ena stranka, imamo za čas od njenega nastanka dalje (1920) predvsem ali samo njeno zgodovino. Vse, kar ni njeno, pa naj bi bilo interpretirano po njenih kriterijih. Zato za Slovenijo med dvema vojnama nimamo obdelanih ne klerikalcev ne liberalcev ne socialistov v Sloveniji, izjema so krščanski socialisti, toda »na poti v OF«. Ko sem pred dvajsetimi leti opisovala primorski meščanski stranki, me je pok. D. Kermavner napadel s celo knjigo, češ da nimam razrednega pristopa že zato, ker se sploh lotevam tematike, ki utegne zasenčiti delavsko. Po uvedbi pluralizma bodo seveda prišle na vrsto tudi meščanske stranke, in to tudi z njihovega, ne samo komunističnega zornega kota. Spominske vire »še pomnite tovariši« že nadomeščajo – ali dopolnjujejo – »še pomnite gospodje«, ki so sicer enako čustveno obarvani, vendar obojni enakovredno pričajo o zgodovinskem dogajanju. Ne gre torej toliko za popravljanje zgodovinske resnice, pač pa za izpopolnitev podobe; s tem včerajšnja »zgodovinska resnica« ne bo več edina. Resnic je seveda več. Ne samo zato, ker vsak zgodovinar ponuja svojo, marveč se raziskovalec sam srečuje z mnogimi resnicami, ne da bi se mogel odločiti za eno. Globlje poznam vire in dogajanja, več imam vprašanj in dlje sem od končnih odgovorov. To pomeni, da jih sploh ni. Zato moram nenehoma revidirati svoje »resnice« ne glede na spremembe političnih režimov.

Ad 3. Ni mogoče govoriti o večji ali manjši težavnosti in nehvaleznosti

slovenske zgodovine v primerjavi z zgodovinami drugih narodov. Po mojih izkušnjah, ko imam ob primorski zgodovini opraviti tudi z italijansko, ki je bolj »materialna« od naše, ni prav nobene razlike v težavnosti. Obojna je enako težka, če hočem resno delati. Težavnost naših raziskav ni v (ne)konzistentnosti zgodovinskega dogajanja, pač pa v pristopu, ki ga je često pogojevala avtocenzura.

Ad 4. Po mojem so Slovenci precej zgodovinsko osveščeni. Vprašanje je kvečjemu, ali niso emocije in iracionalizmi posameznikov celo posledica določenega zgodovinskega vedenja oziroma: ali določena zgodovinska preteklost ne goji teh emocij in iracionalizmov, kakor npr. pri Srbih knezi Lazarji in Kosovo polje? Res je morda med Slovenci navzoče enostransko zgodovinsko vedenje, tudi zato, ker so bili poudarki zgodovinarjev in politike enostranski.

Ad 5. Za sintetični pregled so potrebne že opravljene temeljne rekonstrukcije zgodovinskega dogajanja in avtorjeva sposobnost. Da smo še vedno pretežno na stopnji rekonstrukcij, je morda res kriva ljubljanska historična šola, ker nas je naučila iti do skrajnosti, do upoštevanja zadnjega vira. S tem pa zlasti v sodobni zgodovini raste število dreves in ta zamegljuje pogled na gozd. Ali z drugimi besedami: nikoli ni dovolj dreves, da bi ustvarili gozd. Avtorjeva sposobnost je morda res odvisna od »narodnega značaja« – premalo samozvesti, še bolj verjetno pa od tega, kako se je raziskovalec formiral. Konjunktorno je bilo popisovati, pa tudi lažje, ne pa ocenjevati. Sicer pa so bile ocene vnaprej določene. Sintetizirati tudi ni mogoče, če niso enakovredno osvetljeni vsi problemi določene tematike. Ne moremo imeti politične zgodovine – sinteze med dvema vojnoma, če nimamo obdelanih vseh političnih silnic: stranka, cerkev, uprava (glej Ad 2). Tu so tudi največje pomanjkljivosti; analogno manjka za čas med drugo vojno cela druga plat medalje: kontrarevolucija ali pa je bila zunaj meja Jugoslavije še bolj tendenciozno popisana kot – večinoma – NOB. En sam profesionalni raziskovalec se pri nas ukvarja z domobranstvom nasproti več poklicnih in nekaj desetini laičnih raziskovalcev NOB. Že v tem dejstvu je izpričana tendenca. V Italiji je npr. fašizem prav tako vreden raziskovalne pozornosti kot antifašizem, ali pa še bolj. Mi pa se hočemo samo postavljati.

Ad 6. Glede središča naše zgodovinske obravnave mislim, da nimamo izbire. Če pišemo slovensko zgodovino, pišemo zgodovino majhnega naroda. Pa ne zato, ker se mora majhen narod nenehoma potrjevati, temveč preprosto zato, ker nismo velik narod z razvejano zgodovinsko problematiko. Pač nimamo kraljevih dinastij. Tudi kadar gre za gospodarske, socialne, antropološke in zgodovinske raziskave, trčimo na problem malega naroda, medtem ko najbrž francoski zgodovinar nikoli ne trči na problem velikega naroda. Torej je že majhnost sama na sebi problem.

Ad 10. Pomembni slovenski politiki 20. stoletja so bili v glavnem iz »meščanskega« razreda. Še ulice smo jim vzeli, pa naj bi jim dali biografije! Toda tudi vsi pomembni ljudje zmagovite strani nimajo obsežnejših biografij, izjema je Tone Tomšič. Zideologizirano marksistično zgodovinopisje ni naklonjeno individualnemu, pomembna je družba in samo družba – množice. Odtod, po mojem, tudi odsotnost antropološkega pristopa. Tudi če bi o kaki zgodovinski osebnosti zagotovo kaj vedeli o njenih značajskih pote-

zah, nimamo poguma, da bi to tudi zapisali v bojazni, da ni mogoče dovolj dokumentirati. Bistveno pa je, da v virih teh podatkov sploh ne iščemo, ker se nam zdijo irelevantni spričo »družbe«. Če pa že koga opisujemo, gre zgolj za povečevanje njegovih dobrih lastnosti, saj gre za ljudi, ki so na oblasti: požrtvovalen, tovariški, iskren, predan itd., kljub veliki količini kritike in samokritike, značilne za prvo obdobje realsocializma in za NOB.

Ad 11. Najbrž je napačno videti samo dva ekstrema – veliko dejanje: tragedija. Narodno-osvobodilni boj je bil nedvomno veliko dejanje, če je bil »narodnoosvobodilni«. Obenem je bil tragedija že zato, ker je bil »boj«, ki seje smrt na vseh koncih in krajih. Državljska vojna ni bila le v »mnogocem«, temveč zgolj ideološko pogojena, tudi glede na to, s kom je kdo sodeloval. Narodnoosvobodilnemu boju lahko odvzame državljanska vojna veličino le, če bo znanstveno dokazano, da mu ni šlo za narodno osvoboditev. Tudi dejstvo, da je šlo tudi za spremembo družbenega reda, za revolucijo, ne zmanjšuje veličine narodnoosvobodilnih prizadevanj. Že res, da je NOB vodila komunistična stranka, ki je peljala Slovenijo in Jugoslavijo naravnost v totalitarni režim. Posledica NOB je bil torej totalitarizem. Toda pripadniki NOB, in teh ni jih bilo malo, tudi skojevci in komunisti, zanj nismo vedeli. Vedeli smo le za »zarjo, ki prihaja z vzhoda«. Revolucija in kontrarevolucija ali državljanska vojna po mojem ne jemljejo veličine narodnoosvobodilnemu poletu, zlasti če so z njim prepleteni. Še najbolj smo NOB razvrednotili sami z njenim pretiranim povečevanjem in zlasti z zamolčevanjem slabosti – zločinov. Tudi francoska revolucija je pobijala, tudi nedolžne, pa bo vseeno ostala v zgodovini »veliko dejanje«. To pa ne izključuje potrebe po reviziji zgodovine NOB ali predvsem po njeni dopolnitvi še z drugih zornih kotov in zlasti z enakovredno proučitvijo zgodovinskega dogajanja v drugem delu slovenskega naroda.

Zgodovina slovenskega vsakdana

Mag. Žarko
Lazarevič

Vaše povabilo k sodelovanju me je razveselilo in obenem spravilo v zadrego. Razveselilo zato, ker odpira vprašanja, ki dosedaj, kljub različnim poskusom, še niso bila ustrezno domišljena, so pa vsekakor izjemnega pomena za nadaljnjo usmeritev slovenskega zgodovinopisja. Zadrego pa čutim kot mlad zgodovinar, ki je šele na začetku raziskovalnega dela. Čutim namreč, da nimam še vseh potreb-

nih izkušenj, ki so nujne za tehten teoretičen razmislek, kar na splošno pogršam v slovenskem zgodovinopisju. Zato bom v nadaljevanju podal le nekaj misli, ki so se mi utrile ob branju, za razmišljanje zelo spodbudnih vprašanj. Upam, da bom s tem vsaj malo prispeval k razrešitvi zastavljenih dilem.

Zgodovina naj bi, kar že sama beseda pove, obravnavala vse, kar se je zgodilo, obravnavala naj bi torej vsa področja človeške preteklosti. Seveda se ob tem zastavlja dilema nujnosti oziroma nepotrebnosti časovne distance. Tako pritrdilen kot tudi nikalen odgovor sproža nova vprašanja. Zato mislim, da je odgovor, tako kot mnogokrat v življenju, nekje vmes. Za